

Joodse identiteit, loyaliteit en integriteit

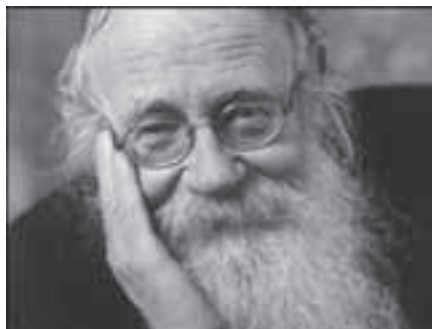
Wat houdt de Joden, ondanks hun talloze interne conflicten, bijeen? Is het God? Zijn het de feesten en de gebruiken? Is het antisemitisme? Hebben seculiere Joden eigenlijk wel een échte Joodse identiteit? Of is dat bij hen iets vaags, dat hen nauwelijks van niet-Joden onderscheidt? Wat betekent het nog om Joods te zijn? Wie of wat zijn Joden? Op deze vragen ga ik niet direct in, maar wel indirect. Zowel religieuze als seculiere als andere Joden kunnen een authentieke Joodse identiteit hebben. Bijna alle Joden zijn gevoelig – zo niet overgevoelig – voor speciale onderwerpen. Ik denk dan aan ‘Joodse cultuur (inclusief Jodendom)’, ‘Israël’, ‘antisemitisme’ en ‘de relatie tussen Joden en niet-Joden’. Die (over) gevoeligheid bindt hen, niet alleen in Nederland, maar ook daarbuiten.

Ido Abram

JOODSE IDENTITEIT ALS FAMILIEBEGRIIP

De kern van de Joodse identiteit is niet meer de religie. De meeste Joden trekken zich tegenwoordig weinig aan van de religieuze voorschriften uit de Tora. Zijn Joden een volk? Volgens sommigen wel, volgens anderen niet en volgens de meesten een niet te beantwoorden vraag. Ook de categorieën ‘ras’ en ‘etnische groep’ schieten te kort. De strijd tegen het antisemitisme vormt al evenmin de kern van het Jood-zijn. Dan zouden immers onze vijanden bepalen wie we zijn en dat doen we liever zélf. Een gedeelde geschiedenis hadden we misschien 2000 jaar geleden, maar nu niet meer. Dus ook dat helpt niet om de Joodse identiteit te definiëren. Hetzelfde geldt voor het nog vagere idee van een gedeelde bestemming.

Wat blijft er dan nog over? Volgens de Israëlische rabbijn Adin Steinsaltz kan het begrip ‘familie’ ons verder helpen. Als de Tora spreekt van

Adin Steinsaltz

Knesset Yisrael, ‘het Huis van Israël’ of ‘het Huis van Jacob’, betekent dat familie. Een Jood is iemand, die tot een specifieke familie behoort. De originele ouders waren niet Abraham en Sarah, of Jakob en Rachel, maar God en *Knesset Yisrael*. God is de vader en het Huis van Israël is de moeder. De Joden zijn hun kinderen en worden daarom de ‘kinderen van Israël’ genoemd. De kern van het Jood-zijn is het behoren tot deze familie. Aangetrouwde familie is ook familie. Niet-Joden die Joods worden

zijn te vergelijken met geadopteerde kinderen, die langs die weg tot de familie toetreden.

Het gebeurt ook, dat iemand ervoor kiest *niet* tot deze familie te willen behoren. Slechts één van de vele zonen van aartsvader Abraham trad in zijn voetsporen. Dat was Isaäk. De overige zonen kozen een andere weg. Isaäk had twee zonen: Jakob en Esau en tussen deze broers en hun respectievelijke kinderen is het goed misgegaan. Zoals Jakob het symbool geworden is van alles waar Joden trots op zijn, heeft Esau zich ontwikkeld tot het prototype van de eeuwige antisemiet. Net als in andere families is ook in de Joodse familie niet alles pais en vree. Broedertwisten en familievetes zijn zo oud als de mensheid.

LOYALITEIT

‘Intergenerationele loyaliteit’ is een kernbegrip als het om families gaat, zeggen relatie- en gezinstherapeuten.

Tussen de generaties, tussen ouders en kinderen bestaat een haast vanzelfsprekende band van trouw en vertrouwen. Daarbij is er een onderscheid te maken tussen primaire en secundaire loyaliteit. De primaire ontstaat bij de geboorte, de secundaire door opvoeding en zorg. Iedereen heeft wel een zwart schaap in zijn familie, die er toch helemaal bij hoort. Die persoon is immers het *eigen* zwarte schaap van de familie. Verstoring van de familiale loyaliteit kan ernstige gevolgen hebben, zoals het voorbeeld van Esau laat zien en dat de Tora verkort tot "Esau haatte Jakob" (Genesis 27:41). De zonen van Abraham, die een andere weg kozen dan hun vader, zou ik niet op voorhand disloyaal willen noemen. Zonen, dochters en andere familieleden hebben het recht om dat te doen. Dat vinden wij in ieder geval tegenwoordig.

NOG ENKELE SCHOOL-VOORBEELDEN VAN LOYALITEIT EN DISLOYALITEIT?

De Moabitische, niet-Joodse Ruth uit haar loyaliteit aan haar Joodse schoonmoeder Naomi zo: "Vraag me toch niet langer u [dat is Naomi] te verlaten en terug te gaan, weg van u. Waar u gaat, zal ik gaan, waar u slaapt, zal ik slapen; uw volk is mijn volk en uw God is mijn God. Waar u sterft, zal ook ik sterven, en daar zal ik begraven worden. De Eeuwige [God] is mijn getuige: alleen de dood zal mij van u scheiden." (Ruth 1: 16-17).

In de *hagada*, die we tijdens de *seider* lezen, plaatst één van de vier daar opgevoerde zonen zich buiten de Joodse familie. Hij spreekt over 'jullie Joden', omdat hij er zelf geen deel van uit wil maken. Aan deze disloyaliteit heeft hij de titel *rasja*, slechterik, te danken.

Als vreemd element te midden van andere volkeren werd en wordt Joden regelmatig een gebrek aan loyaliteit verweten. In het boek Ester waarschuwt de antisemiet Haman koning Achasjwerosj daarvoor: "Er is een bepaald volk [de Joden] dat over alle provincies van uw rijk verspreid leeft en te midden van de andere

volken zijn eigen leven leidt. Hun wetten verschillen van die van alle andere volken en aan de wetten van de koning houden ze zich niet. De koning is er niet bij gebaat hen maar rustig hun gang te laten gaan. Als het de koning goed dunkt, laat er dan een bevel op schrift worden gesteld dat ze moeten worden uitgeroeid." (Ester 3: 8-9). Zoals u weet, dunkte de koning de genocide niet goed en daarom vieren we ieder jaar *Poerim*.

Tenslotte nog een voorbeeld uit de Zesdaagse Oorlog, die in 1967 werd uitgevochten tussen Israël en de Arabische buurlanden Egypte, Jordanië en Syrië. De oorlogsheld generaal Charles de Gaulle was toen president van Frankrijk. In die tijd onderhielden Israël en Frankrijk vriendschappelijke banden. De Gaulle was tegen die oorlog en liet zich enkele maanden erna tijdens een persconferentie zeer denigrerend uit over Joden. Hij verweet ze een "dubbele loyaliteit" te hebben, meer van Israël dan van Frankrijk te houden en geen echte Frans en te zijn. Ze waren in zijn ogen "al negentien eeuwen lang elitair, zelfverzekerd, dominant en ambitieus". Deze antisemitische uitbarsting van de generaal ontmoette in Frankrijk, maar ook daarbuiten, felle kritiek en bleef een onuitwisbare smet op het blazoen van De Gaulle. Eén reactie van een vriend van hem is mij bijgebleven. Die van de Joodse socioloog, filosoof en journalist Raymond Aron, de intellectuele en politieke tegenpool

Raymond Aron

van de toen beroemde Jean Paul Sartre. Raymond Aron, die het niet vaak over zijn Joodse achtergrond of over Israël had, wond zich nu verschrikkelijk op. Dat verbaasde vriend en vijand. Waarom opeens nu, vroegen zij hem. Arons antwoord kwam hierop neer: "Ik moest aan mijn traditiegetrouwe grootvader denken. Ik zag zijn gezicht voor mij en als ik niet gereageerd zou hebben, zou ik me geschaamd hebben." Ook deze schaamte is een kwestie van loyaliteit. Raymond Aron zal het ongetwijfeld moeilijk gevonden hebben zijn vriend Charles de Gaulle te bekritisieren. Ook vrienden moeten op jouw loyaliteit kunnen rekenen. Toch bekritiseerde Aron De Gaulle om zich niet voor zichzelf en zijn grootvader te hoeven schamen. De band tussen Aron en zijn grootvader is verder ook een mooie illustratie van Joodse identiteit als een familierelatie.

In het laatste voorbeeld is sprake van een 'loyaliteitsconflict'. Onvoorwaardelijk loyaliteit – aan een land, een God, een idee, een man of een vrouw – is niet per se goed of mooi. Allerlei vormen van exclusieve solidariteit kunnen ook een schaduwkant hebben. Dat is toch het minste wat we kunnen leren van onze ervaringen met onder meer communisme, fascisme, chauvinisme en patriottisme, waarbij elke vorm van kritiek op die -ismes als verraad werd gezien. Raymond Arons kritiek op Charles de Gaulle was geen verraad, maar iets anders. Als hij zijn kritiek niet geuit had, had dat zijn eigen integriteit aangetast. Ik kom nu bij mijn derde thema.

INTEGRITEIT

De Amerikaanse Joodse filosoof Walter Kaufmann heeft een soort stappenplan voor integriteit, voor eerlijkheid, geformuleerd. Hij noemt dat "de canon" en typeert die als "het hart van rationaliteit, de essentie van de wetenschappelijke methode en de betekenis van intellectuele integriteit". Hij ziet het ook als een "deugd" die men zich door oefening eigen kan maken, zodat het een tweede natuur, een "gewoonte" wordt.

Walter Kaufmann

Dit is zijn canon:

“Behandel elk(e) bewering, gezichtspunt, ‘waarheid’, hypothese, overtuiging ... op dezelfde manier, ongeacht of die van jezelf afkomstig is of van een ander. Stel jezelf steeds de volgende zeven vragen en beantwoord ze: (1) Wat betekent die bewering, dat gezichtspunt, die ‘waarheid’, die hypothese, die overtuiging ...? (2) Wat spreekt ervoor? (3) Wat spreekt ertegen? (4) Welke alternatieve beweringen, gezichtspunten, ‘waarheden’, hypothesen, overtuigingen ... staan er tot je beschikking? (5) Wat spreekt er voor elk alternatief? (6) Wat spreekt ertegen? (7) Welke beweringen, gezichtspunten, ‘waarheden’, hypothesen, overtuigingen ... zijn in het licht van deze overwegingen het meest aannemelijk?”

Het klinkt simpel, maar is dat niet. Kaufmann heeft een heel boek nodig gehad om uit te leggen wat hij bedoelde. Ik wil er slechts een enkel aspect uithalen. Allereerst het advies dat je probeert de betekenis van iets te begrijpen, voordat je het er eens of oneens mee bent. Bij klassieke teksten stel je dan de vragen: “Wat betekende die tekst oorspronkelijk?”, “Hoe is die betekenis in de loop der tijd veranderd?” en “Wat betekent de tekst nu voor mij?”. Bij teksten van levende mensen gaat het niet principieel anders. Het gaat er niet om wie het zegt – vriend of vijand – maar om wat er gezegd wordt, om de inhoud van de boodschap. De afzender van de boodschap zou irrelevant moeten zijn;

het zou er niet toe moeten doen, of iemand moslim of Jood, historicus of zakenman, Amerikaan of Europeaan is. Dat dit ‘eerst begrijpen’ geen open deur is, blijkt uit de vele zinloze discussies tussen opponenten, die niet in staat zijn of weigeren naar elkaar te luisteren. Veel zogenaamde dialogen – vooral tussen vijanden – zijn eigenlijk twee monologen in vermomming. Discussie die gericht is op gelijk willen krijgen is iets heel anders dan een discussie, waar je wijzer van wilt worden. Ik prefereer de laatste.

Ruim een jaar geleden verscheen er in het Nieuw Israëlitisch Weekblad (NIW) een opmerkelijk artikel over Joods antisemitisme. Daarin stonden heel wat namen van instellingen en personen die zich volgens de schrijvers van het stuk – invloedrijke personen in Joods Nederland – aan zelfhaat bezondigden: de ultraorthodoxe en antizionistische Neturei Karta, Een Ander Joods Geluid, linguïst Noam Chomsky, politicoloog Norman Finkelstein, jurist Richard Goldstone (van het rapport over de Gaza-oorlog) en de historici Ilan Pappé en Tony Judt. Wat zij gemeen hadden was kritiek op Israël of het zionisme. In dat rijtje in het NIW kwamen enige van mijn helden voor, maar ik reageerde er niet op. Totdat één van hen in augustus vorig jaar overleed: Tony Judt. Pas toen kwam ik ertoe deze gortige en mijns inziens ontorechte opsomming van Joodse antisemieten tegen te spreken in Kol Mokum.

Tony Judt

Externe kritiek op Joden en Jodendom, afkomstig van de buitenwereld, wordt veel te gauw bestempeld tot antisemitisme. Interne kritiek, afkomstig van Joden, wordt terzijde geschoven als zelfhaat. Zodra je Joodse – en andere – critici echter wegzet als antisemieten, sluit dat een zinvolle dialoog met hen uit. De discussie sla je ermee dood en de inhoud van de kritiek komt niet meer aan bod. Ik pleit ervoor om te proberen afwijkende meningen en levensstijlen eerst te begrijpen voordat je ze (eventueel!) antisemitisch noemt. Dat is een kwestie van fatsoen en gezond verstand.

Naast een ‘extended family’, een uitgebreide familie die vele continenten en eeuwen omspant, is voor mij het Jodendom het accepteren van pijnlijke waarheden en het stimuleren van non-conformisme. Daartoe behoort ook het stellen van lastige vragen, niet alleen aan anderen maar vooral aan jezelf. Voor deze vorm van Jodendom loop ik warm. Tony Judt noemde zich een “trotse Jood” en geen zelfhater of Joodse antisemiet. Hij prees zich gelukkig onderdeel te zijn van dit “irritante, zware, trotse, moeilijke, unieke Joodse erfgoed”. Ik kan me in die typering vinden. Wij staan tenslotte in een traditie waarin kritiek niet als ondermijnend maar als opbouwend en noodzakelijk wordt gezien. We zouden dwaas zijn die gewoonte niet voort te willen zetten. ■

Korte lezing, uitgesproken op 25 mei 2011 in De Balie in Amsterdam als onderdeel van de lezingenserie ‘Joodse loyaliteiten’, georganiseerd door het Menasseh ben Israel Instituut. Delen ervan verschenen eerder in Kol Mokum.